
УДК 81.27'246.2

Олена Руда

м. Київ

ДВОМОВНІСТЬ ЗАСОБІВ МАСОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ В ОЦІНКАХ МАЙБУТНІХ ЖУРНАЛІСТІВ

У статті викладено результати аналізу мовних переваг інформантів — студентів-гуманітаріїв вищих навчальних закладів України — у сфері сприйняття публічної інформації. Зокрема вивчено ставлення майбутніх журналістів і редакторів до дублювання видань двома мовами та використання української та російської мов в одному джерелі інформації. З'ясовано, що ставлення до дублювання джерел інформації двома мовами у респондентів лояльніше, ніж до змішування української та російської в одному виданні, теле- чи радіопередачі.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, двомовність, білінгви, дублювання, мовні переваги.

Розвиток двомовної періодики в Україні налічує майже два століття. Під двомовністю видання розуміють, по-перше, паралельні різномовні версії одного й того самого видання, а по-друге — газети й журнали, що містять на своїх шпальтах матеріали одночасно двома мовами.

За типом двомовності видання можна умовно поділити на дві великі групи: ті, в яких за кожною з мов закріплено певну сферу функціонування (тип, поширений у національних адміністративних одиницях Російської Федерації, де намагаються обмежити вживання національних мов сферою «сім'ї, культури і гуманітарної науки»), і ті, в яких обидві мови функціонують рівноправно, відображаючи реальну мовну ситуацію.

Кількісний та змістовий аналіз періодичних видань в Україні за останні роки засвідчує, що число двомовних українсько-російських видань постійно зростає. У відпо-

© О.Г. РУДА, 2014

віді Державної реєстраційної служби України «Укрдержреєстр» від 17.10.2012 на запит автора на отримання публічної інформації щодо українськомовних, російськомовних та українсько-російськомовних видань, зареєстрованих в Україні в 2012 р., сказано таке: «Станом на 15.10.2012 Державною реєстраційною службою України зареєстровано (із загальнодержавною, зарубіжною та регіональною сферами розповсюдження) 406 виключно українськомовних друкованих засобів масової інформації, 437 російськомовних та 325 українсько-російськомовних видань». Найбільшими двомовними проектами стали всеукраїнські газети «Голос України», «Високий замок». Українською і російською виходять у світ аналітичний щотижневик «Дзеркало тижня» (рос. «Зеркало недели»), Український діловий тижневик «Контракти», щоденна всеукраїнська газета «День», «Газета по-українськи», онлайн-газета «Лівий берег — LV.ua» тощо.

Вивчення вихідних даних про видавців і засновників сучасних українських видань свідчить, що двомовними переважно реєструються медіа, що мають приватну форму власності. До того ж отримана ліцензія на видання двома мовами не означає фактичного використання цих двох мов — найчастіше вони є російськомовними. Зокрема, у лютому 2012 р. громадськість Києва провела акцію під назвою «Хочемо читати українську пресу!» проти дискримінації українськомовних громадян з боку друкованих ЗМІ, які видають свій наклад російською, хоча за ліцензійним свідоцтвом мають це робити принаймні двома мовами. Наприклад, «Сьогодні», «Комсомолка», «Факти і коментарі» за ліцензією мають виходити в світ двома мовами, а «Бульвар Гордона» — українською. Судовий позов на ці видання було подано, але справу залишили без задоволення. Адже чинне законодавство України прямо передбачає, що мова засобів масової інформації визначається їхніми засновниками відповідно до установчих документів (п. 6 ст. 24; [2]), а «пропорцій щодо використання мов у друкованому засобі масової інформації не передбачено...» [3]. Звісно, сто до нуля — теж пропорція.

Здебільшого двомовність засобу масової комунікації прямо пов'язана з білінгвізмом групи населення, якій він адресований. Мотивацією власників ЗМІ, який має два ідентичних різномовних варіанти, є задоволення мовних преференцій громадян щодо споживання інформації. Тобто видання прагне до розширення читацької чи глядацької аудиторії, ґрунтуючись на переконанні, що мова є вагомим фактором вибору джерела інформації.

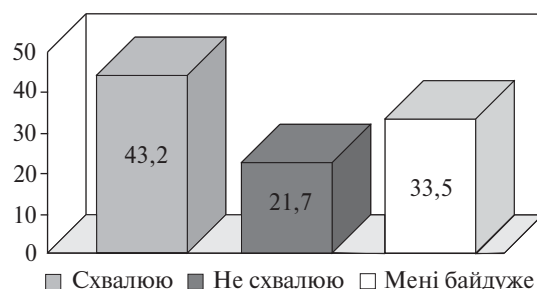
Натомість мотивації власників і видавців продукції, у якій використані одночасно дві мови, мають економічну природу, а саме це заощадження на перекладах українсько- чи російськомовних авторів. Вони стоять на тій позиції, що в українському двомовному суспільстві, в якому майже всі принаймні на рецептивному рівні володіють двома мовами, мова видання не грає такої ролі, як його зміст. І якщо в усьому світі до цієї групи належать видання для національних спільнот, у яких

за кожною мовою закріплені суспільно-тематичні сфери, то в Україні до цієї категорії належать рекламно-інформаційні видання з загальнодержавною сферою поширення, вузькопрофільні журнали та газети.

Двомовність процвітає і на телевізійній ниві, хоча законодавство передбачає, що обсяги загальнодержавного, регіонального і місцевого мовлення державною мовою, регіональними мовами або мовами меншин мають відповідати чисельності мовних груп і визначаються самими мовниками (п. 3 ст. 24 Закону України «Про засади державної мовної політики»), проте «держава не чинить перепон прямому прийому телевізійних і радіопрограм та передач з інших країн, які транслюються мовою національної меншини або подібною до неї регіональною мовою» (п. 4 ст. 4) [2]. Згідно з результатами аналітичного огляду «Становище української мови в Україні в 2012 році», здійсненого рухом «Простір свободи», у прайм-таймі восьми найрейтинговіших телеканалів у жовтні 2012 р. лише 28 % ефірного часу було відведено програмам українською мовою, 44 % програм були російськомовними і 28 % ефірного часу було відведено двомовним програмам. Як і в друкованій сфері, тут існують передачі, що дублюються двома мовами, наприклад, випуски новин. Та частіше в студії з двох ведучих один говорить українською, а інший російською. За задумом директорів чи продюсерів, напевне, така мовна поведінка створює комфорт для запрошених гостей та глядачів, які належать до різних мовних груп, а також атмосферу невимушеності й толерантності. Наше довільне опитування показало, що таке швидке перемикавання кодів у одній передачі для одних не створює жодних труднощів (респонденти навіть не помічають, хто і якою мовою говорить), а інших неймовірно дратує й втомлює, що, безумовно, пов'язано з різними типами індивідуального білінгвізму.

Сьогодні більших обертів набуває тенденція до переходу друкованих ЗМІ в електронний формат. Контрольний підрахунок, проведений 29 січня 2007 р. серед перших 500 сайтів, які увійшли до рейтингу рубрики «Топ-25» порталу bigmir.net, засвідчив таке співвідношення українськомовних та російськомовних онлайн-ресурсів, що базуються в UA-неті: українськомовних сайтів — 23 (4,6 %), російськомовних — 407 (81,4 %), двомовних (російськомовна і українськомовна версії) — 70 (14 %) [6]. Уа-нет є сегментом Ру-нету, в загальному масиві якого частка українськомовних сайтів мізерна.

Асиметрична двомовність населення України і надання переваги здебільшого змісту інформації, а не її формі, що засвідчує споживання інформації двома мовами як в переважно українськомовних, так і російськомовних регіонах, ставить гостро питання якості продуктованих текстів обома мовами, що, функціуючи в одному інформаційному просторі, не можуть не зазнавати інтерферентного впливу. У медіа-просторі з'явилися, крім серіалів («Віталька», «Свати» тощо), ще й телевізійні передачі, в яких ведучі говорять суржиком. Одна з них — «Здеся Леся» на каналі «К1», в якій суржикомовна ведуча з Хмельницького на різних

Діаграма 1. Ставлення до джерел інформації, продубльованих українською та російською мовами, вся Україна.

вечірках і концертах чіпляється з безглуздими запитаннями до відвідувачів. Упродовж останнього десятиріччя значного поширення, зокрема і в журналістській практиці, набули автоматизовані системи перекладу (АСП). Призначені для швидкої трансляції різних текстів, ці системи вимагають обов'язкового редакторського втручання, адже порівняння різномовних примірників двомовних газет залишає враження, ніби українська мова нашої преси — це просто інший код російської мови, а не самостійна мова з власним набором одиниць усіх мовних рівнів, оскільки її виражальні засоби перебувають у механічній залежності від засобів російської мови.

Зважаючи на те, що дані про споживання російськомовної медійної продукції перевищують показники бажаного споживання [4], для утримання і посилення позицій української мови вкрай необхідна корекція функційного навантаження мов у медіа-просторі з урахуванням мовних преференцій за регіонами.

З'ясувати, чи справді двомовні ЗМІ задовольняють запити білінгвального українського суспільства в інформаційній і розважальній продукції двома мовами, а чи потрапили в пастку поширених у суспільстві (треба сказати, часто пропагандистських) соціомовних стереотипів, допоміг аналіз даних анкетування студентів-журналістів вищих навчальних закладів України, присвяченого мовним преференціям інформантів у сфері сприйняття публічної інформації та оцінці якості мови засобів масової комунікації (методику і загальний опис див. [Там само]). Вибір цільовою групою студентів журналістських факультетів вважаємо в цьому питанні виграним, оскільки запитання про ставлення і преференції дають змогу констатувати стан справ сьогодні й прогнозувати, який розподіл мов у інформаційному просторі буде завтра, адже нинішні студенти — це завтрашні редактори, які відповідно до своїх уявлень створюватимуть медійну продукцію.

За результатами нашого аналізу, найбільше (43,2 %) серед опитаних студентів вишів виявилось тих, хто схвалює дублювання видання другою мовою, і вдвічі менше (21,7 %) тих, хто не схвалює. Це питання загалом не хвилює третину (33,5 %) майбутніх фахівців у цій галузі.

Таблиця 1. Розподіл відповідей на запитання “Ваше ставлення до джерел інформації, продубльованих українською та російською мовами” за регіонами, %

Регіон	Відповідь		
	«схвалюю»	«не схвалюю»	«мені байдуже»
Захід	33,5	30,3	32
Схід	52,7	9,1	37,3
Північ	41,1	31,1	27,8
Південь	47	19	32
Сімферополь	52	6	42
Київ	35,7	25,7	38,6
Центр	52,9	17,1	30

Переважне схвальне ставлення до дублювання джерел українською та російською мовами висловили на Сході, Півдні України (зокрема в місті Сімферополі) та в Центрі України. Трохи менше прихильників ідентичних різномовних продуктів у північних українських містах — Житомирі та Сумах. У західноукраїнських містах і в Києві лише третина бачить у таких виданнях потребу (Таблиця 1).

Третина опитаних на Заході України, Півночі і в Києві не схвалюють існування таких ЗМК. Однак у цих регіонах така сама кількість байдужих до цієї проблеми. Показово, що Київ, північний і західний регіони продемонстрували більш-менш рівне представлення думок респондентів щодо цього питання, що, безперечно, відображає загальні територіальні закономірності поширення реальної двомовності серед усіх груп мовців без прив'язки до вікової, освітньої і професійної категоризації.

Важливо зауважити, що відмінністю столиці від інших великих міст Центру та Південного Сходу України є те, що кияни спілкуються і в сім'ях, і в громадських місцях переважно, а не винятково російською, і в столиці домінує не російська одномовність, а різні варіанти двомовності [1: 148], а найбільшою мірою тип двомовності інформантів виявляється у преференціях щодо сприйняття інформації. Проведене раніше в Інституті української мови НАН України соціолінгвістичне дослідження дало змогу зробити такий висновок: обома мовами зручно слухати радіо й дивитися телепередачі для 61,03 % киян, читати художню літературу — для 76,47 %, читати пресу — для 75,0 % [5].

Якщо взяти для порівняння відповіді в Києві й Сімферополі, з одного боку, та від західних і східних студентів (див. Таблицю 2), то кількість індиферентних до цього питання скрізь однакова, але в Криму, Донецьку, Дніпропетровську й Луганську вп'ятеро менше тих, хто не схвалює такої мовної політики редакцій. Порівняння даних опитування засвідчує суголосність позицій мовців щодо цього питання за умовними вісями Захід — Київ і Схід — Крим і значний незбіг за вісями Захід — Схід, Київ — Сімферополь, що відповідає загальним даним поширення переважно українськомовного, переважно російськомовного і реально двомовного (м. Київ) спілкування.

Таблиця 2. Розподіл відповідей на запитання “Ваше ставлення до джерел інформації, продубльованих українською та російською мовами”, Захід-Схід, Київ-Сімферополь, %

Регіон	Відповідь		
	«схвалюю»	«не схвалюю»	«мені байдуже»
Захід	33,6	30,3	32
Схід	52,7	9,1	37,3

Регіон	Відповідь		
	«схвалюю»	«не схвалюю»	«мені байдуже»
Київ	35,7	25,7	30,6
Сімферополь	52	6	42

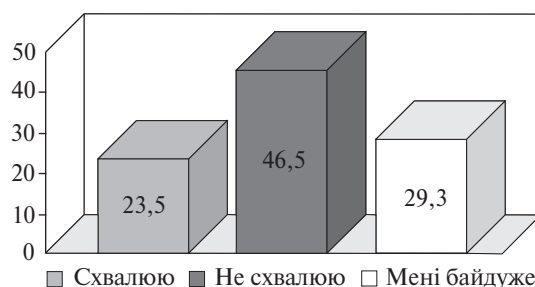
З-поміж респондентів, які позитивно ставляться до ідеї дублювання джерел інформації двома мовами, найбільше тих, хто зазначив, що в повсякденні використовує винятково російську або дві мови. Дані, наведені в Таблиці 3, засвідчують, що й ті, хто не має переконань у цьому питанні, в повсякденні використовують різні мови (і винятково українську, і винятково російську, і дві мови, і суржик). Не згодних з такою мовною політикою редакцій значно більше з-поміж винятково й переважно українськомовних.

Очевидною є кореляція між мовою повсякденного спілкування та ставленням до дублювання джерел інформації. Схвалюють таку мовну політику ЗМК мовці всіх груп, які, по суті, всі є двомовцями різних типів; найбільше ця ідея подобається білінгвам з домінантною російською. Цей висновок зміцнює розподіл відповідей респондентів за регіонами з урахуванням того, яка з двох мов білінгвальної пари домінує в тому чи тому регіоні.

Кардинально відрізняється картина ставлення до використання в ЗМК одночасно двох мов. Діаграма, яку складено за результатами анкетування студентів-гуманітаріїв, засвідчує: за такої ж самої кількості байдужих до цього питання (нагадаємо, що це третина) тих, хто не схвалює

Таблиця 3. Розподіл відповідей на запитання “Ваше ставлення до джерел інформації, продубльованих українською та російською мовами” серед груп мовців, %

Група мовців	Відповідь		
	«схвалюю»	«не схвалюю»	«мені байдуже»
Українська винятково	39,8	32,7	27,5
Українська переважно	39	26,6	34,4
Російська винятково	47,6	11,9	40,5
Російська переважно	36	20,2	43,8
Обидві	47,1	16,7	36,2
Суржик	44,3	27,9	27,9

Діаграма 2. Ставлення до теле- та радіопередач, у яких одночасно використовують українську та російську мови, вся Україна.

таку редакторську мовну політику, вдвічі більше за тих, хто її вітає (46,5 % проти 23,5 %).

За регіонами маємо такий розподіл: більше схвальних відповідей, ніж несхвальних, дали Схід і Крим; натомість категорично не схвалюють такий різновид медіа-двомовності студенти в Центральній Україні, з північних, південних, західних областей і міста Києва. Цікаво, що міста Західної України — Луцьк, Рівне, Кам'янець-Подільський, Чернівці і Львів — продемонстрували суголосність у цьому питанні з містами Центральної України — Полтавою, Вінницею та Києвом (див. Таблицю 4).

Порівняння даних опитування за умовними вісями Захід — Київ і Схід — Крим засвідчує суголосність позицій мовців — жителів цих регіонів щодо питання і значний незбіг (1:3) за вісями Захід — Схід, Київ — Сімферополь, що відповідає загальним даним поширення переважно українськомовного, переважно російськомовного і реально двомовного (м. Київ) спілкування. Цікаво, що для понад 40 % опитаних студентів з Сімферополя це питання не є актуальним.

Найбільше несхвальних відповідей на це запитання дали ті респонденти, які зазначили, що в повсякденні використовують українську мову, гармонійно двомовні та ті, хто зізнався, що говорить суржиком.

Таблиця 4. Розподіл відповідей на запитання “Ваше ставлення до теле- та радіопередач, у яких одночасно використовують українську та російську мови” за регіонами, %

Регіон	Відповідь		
	«схвалюю»	«не схвалюю»	«мені байдуже»
Захід	12,2	50	28,2
Схід	47,3	16,4	35,5
Північ	24,4	56,7	18,9
Південь	20	44	26
Сімферополь	32	24	44
Київ	10	64,3	25,7
Центр	15,7	51,5	32,9

Таблиця 5. Розподіл відповідей на запитання “Ваше ставлення до теле- та радіопередач, у яких одночасно використовують українську та російську мови”, Захід-Схід, Київ-Сімферополь, %

Регіон	Відповідь		
	«схвалюю»	«не схвалюю»	«мені байдуже»
Захід	12,2	58	28,2
Схід	47,3	16,4	35,5

Регіон	Відповідь		
	«схвалюю»	«не схвалюю»	«мені байдуже»
Київ	10	64,3	25,7
Сімферополь	32	24	44

Таблиця 6. Розподіл відповідей на запитання “Ваше ставлення до теле- та радіопередач, у яких одночасно використовують українську та російську мови”, серед груп мовців, %

Група мовців	Відповідь		
	«схвалюю»	«не схвалюю»	«мені байдуже»
Українська винятково	13,3	66,1	20,6
Українська переважно	18,8	53,1	28,1
Російська винятково	35,3	22,7	42
Російська переважно	34,7	31,7	33,7
Обидві	24,3	45	30,7
Суржик	29	48,4	22,6

Російськомовні демонструють або задоволення таким мовним міксом, або ж не переймаються цим питанням взагалі (Таблиця 6).

Проведене дослідження засвідчило:

1. Третина опитаних майбутніх журналістів і редакторів у всіх містах України не зважають на проблему двомовності засобів масової комунікації.

2. Ставлення до дублювання джерел інформації двома мовами лояльніше, ніж до змішування української та російської в одному виданні, теле- чи радіопередачі. Лише 41 % з тих, хто відповів, що схвалює дублювання інформаційної продукції двома мовами, позитивно ставиться і до використання в ній двох мов одночасно.

3. Ідея випуску різномовних версій одного й того самого видання до вподоби респондентам зі Сходу, Півдня, Криму та Центру України — тим, хто послуговується в повсякденні російською мовою. При цьому українськомовні в побуті та двомовні мовці з Києва, центральних і західних міст дублювання схвалюють меншою мірою, хоча різкого несприйняття ми не зауважуємо.

4. Використання одночасно двох мов у засобі масової комунікації не до душі більшій частині з небайдужих до цього питання. Лише в Криму і в східних містах воно знаходить підтримку, що пов'язано з переважанням тут російської мови в побуті. А зважаючи на те, що серед білінгвів з різною компетенцією в двох мовах і домінантністю тієї чи тієї мови змішування в одному джерелі двох мов не отримало підтримки, робимо висновок, що такі продукти аж ніяк не призначені для двомовних громадян, а викликають лише роздратування і стають на заваді підвищенню компетенції в кожній з мов. Їхня підтримка у східних областях і в Криму пов'язана з бажанням споживачів бачити якомога більше російської мови у ЗМК.

1. *Дністрянський М.С.* Етнополітична географія України: проблеми теорії, методології, практики. — Львів: Літопис; Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — 490 с.
2. Закон України «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI (5029-17) від 03.07.2012. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.
3. «За ліцензією вони двомовні», — кияни подали в суд на російськомовні газети. — Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/sogodennya/_za-licenzieyu-voni-dvovovni-kiyani-podali-v-sud-na-rosijskomovni-gazeti/483798 (останній перегляд 20.04.2014).
4. *Соколова С.О.* Мова засобів масової комунікації очима майбутніх журналістів // Українська мова. — 2014. — № 3. — С. 71–83.
5. *Соколова С.О.* Основні типи мовної поведінки киян (за даними анкетування) // Українська мова. — 2013. — № 2 (46). — С. 38–55.
6. *Штурнак О.* Уваги до мовного питання в Інтернеті (на прикладі тематичних веб-сайтів в Укрнеті) // Вісник Львівського університету. Серія журналістики. — 2004. — № 25. — С. 128–132. — Режим доступу: <http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/vypusk6/end4.htm>.

Статтю отримано 15.05.2014.

Olena Ruda

Київ

BILINGUALISM OF MASS-MEDIA IN THE ESTIMATIONS OF FUTURE JOURNALISTS

The article presents the results of language preferences surveys regarding the perception of public information at students who study humanities in Ukrainian universities and high-schools. It is determined, that the attitude of respondents to the media source that provides information in two languages — Ukrainian and Russian — is higher than to the source where both Ukrainian and Russian are used in one edition, TV or broadcasting.

Keywords: the language of mass-media, bilingualism, language preferences.